

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1942

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

FRIEDRICH NIETZSCHE

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

II. Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

(ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΤΕΧΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ)

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟΥ ΚΑΙ ΧΕΙΜΩΝΑ ΤΟΥ 1872)

Σ' ώρισμένο ύψος, όλ' ανταμώνονται και συμπίπτουν' οί σκέψεις του φιλοσόφου, τὰ έργα του καλλιτέχνη κ' οί καλές πράξεις.

Πρόκειται ν' αποδείξουμε πώς δλόκληρη ή ζωή ενός λαού αντανακλά, σέ μιά θολή και συγκεχυμένη εικόνα, τὰ χαρακτηριστικά των ανώτερων πνευμάτων της. Τά πνεύματα, οί μεγαλοφυΐες αυτές, δέν είναι προϊόν της μάζας· αντίθετα, έχουν την άπήχησή τους στή μάζα.

Ποιά είναι, λοιπόν, ή πραγματική σχέση;

Έν' άόρατο γεφύρι συνδέει μιά μεγαλοφυΐα μέ μιάν άλλη μεγαλοφυΐα· σ' αυτό συνίσταται ή πραγματική κι' άληθινή Ιστορία ενός λαού· όλα τ' άλλα δέν είναι παρά ρευστές κι' άπειράριθμες παραλλαγές, σέ μιάν ύλη περισσότερο κούφια, αντίγραφα όφειλόμενα σ' άδέξια χέρια.

Οί ήθικες ενέργειες ενός έθνους φανερώνονται κι' αυτές στούς μεγαλοφυείς του ανθρώπους.

Σ' αυτόν τόν αξιοθαύμαστα «καλλιτεχνικόν» κόσμο πώς φιλοσοφούσαν; Όταν ή ζωή φθάση την τελειώσή της, παύουμε νά φιλοσοφούμε; Όχι, τότες μονάχα μπορούμε άληθινά νά φιλοσοφούμε. Η κρίση πού έχουμε γιά την ύπαρξη έχει περισσότερο βάρος, γιατί λογαριάζει πάντα και τή σχετική αυτή τελειότητα κι' όλους τούς πέπλους της τέχνης κι' όλες τις ψευδαισθήσεις.

Στόν κόσμο της τέχνης και της φιλοσοφίας ό άνθρωπος προσποθεί νά οικοδομήση «μιάν άθανασία της νόησης».

Μονάχα ή θέληση είναι άθάνατη· ποιά

είναι, συγκριτικά μ' αυτήν, ή άθλιότητα αυτής της άθανασίας της νόησης, πού πραγματοποιείται μέ την καλλιέργεια του πνεύματος, πού προϋποθέτει ανθρώπινους έγκεφάλους! Βλέπουμε σέ ποιά σειρά έρχεται αυτό στις άπασχολήσεις της φύσης.

Άλλά πώς ή μεγαλοφυΐα μπορεί νά είναι επίσης ό άπώτατος σκοπός της φύσης; Η επιβίωση διά της Ιστορίας και ή επιβίωση διά της γενεάς.

Έδω τοποθετείται ή αναπαραγωγή [τεκνοποίηση] σ' όμορφιά, πού περιγράφει ό Πλάτωνας. Γιά νά γεννηθῆ, λοιπόν, ή μεγαλοφυΐα πρέπει νά έχουμε θριαμβεύσει της Ιστορίας, νά έχουμε αναβαπτίσει την Ιστορία στην όμορφιά, νά την έχουμε διαιωώσει.

Η Ιστορία δέν πρέπει νά μιλεί παρά γιά τόν μεγάλο και μοναδικό, γιά τόν πρότυπον άνδρα.

Αυτό είναι τό καθήκον της νέας γενεάς τών φιλοσόφων.

Οί μεγάλοι Έλληνες της έποχής της τραγωδίας δέν έχουν τίποτε άπ' ό,τι κάνει τόν Ιστορικό.

Τό ένστικτο της άδιαφοροποίητης γνώσης είναι Ισοδύναμο πρός τό άδιαφοροποίητο σεξουαλικό ένστικτο—ένδειξεις χυδαιότητας.

Ό φιλόσοφος δέν είναι μιά έξαιρεση άπόλυτα άπομονωμένη άπ' τό λαό· ή θέληση θέλει επίσης νά τόν χρησιμοποιήση πρός όφελός της. Η ίδια πρόθεση όπως και στην τέχνη· πραγματοποίηση της μεταμόρφωσης και της λύτρωσής της. Η θέληση τείνει νά εξαγνισθῆ και νά εξευγενισθῆ σιγά· σιγά.

(*) Συνέχεια από τό προηγούμενο.

Τὰ ἔνστικτα ποὺ ξεχωρίζουν τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς ἐκφράζονται στὴ φιλοσοφία τους. Ἄλλ' εἶναι ἀκριβῶς τὰ κλασικὰ ἔνστικτα.

Ἡ σημασία τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖο πραγματεύονται τὴν ἱστορία.

Προοδευτικὴ ἐκφύλιση τῆς ἔννοιαι τοῦ ἱστορικοῦ στὴν ἀρχαιότητα ἀναλύεται στὴν περιέργεια τῆς παντογνωσίας.

Πρόβλημα: ἀνακάλυψη τῆς τελολογίας τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Ἀληθινά, δὲν εἶναι παρὰ ἓνας ταξιδιώτης ποὺ φανερώθηκε τυχαία; Ὅπωςδήποτε, ἂν εἶναι γιὰ ἀληθινὴ μεγαλοφυΐα, δὲν ἔχει τίποτε κοινὸ μὲ τὴν τυχαία πολιτικὴ κατάσταση ἑνὸς λαοῦ· σχετικὰ μὲ τὸ λαὸ τοῦ εἶναι ἐξωχρονικός.

Ἄλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς εἶναι τυχαία συνδεδεμένος μ' αὐτὸ τὸ λαὸ ἢ οὐσία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἔχει καθ' ἑαυτὴν τὴν ἀτομικὴ τῆς ἔκφραση, τὸ λαϊκὸ ἔνστικτο ἐκδηλώνεται σ' αὐτὴν ὅπως τὸ καθολικὸ ἔνστικτο χρησιμεύει γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ παγκόσμιου αἰνίγματος. Ἡ φύση κατορθώνει γιὰ μιὰ φορὰ νὰ διακρίνει τὰ ἀγνὰ ἔνστικτά της, χωρίζοντάς τα. Ὁ φιλόσοφος ἀντιπροσωπεύει μιὰ στάση στὴν ἀκατάπαυστη ροὴ τῶν πραγμάτων· περιφρονώντας τὴν ἀπειρὴ πολλαπλότητα, ἐπιτρέπει νὰ ἀποκτοῦμε συνείδηση τῶν μονίμων τύπων.

Ὁ φιλόσοφος μᾶς ἀνοίγει τὸ ἐργαστήρι τῆς φύσης. Ὁ φιλόσοφος κι' ὁ καλλιτέχνης μᾶς φανερώνουν τὰ ἐπαγγελματικὰ μυστικά τῆς φύσης.

Ἡ σφαῖρα τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ καλλιτέχνη κυριαρχεῖ τοῦ θορύβου τῆς πρόσκαιρης ἱστορίας· ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα.

Ὁ φιλόσοφος, τροχοπέδη τοῦ χρόνου.

Οἱ φιλόσοφοι ἐμφανίζονται στὶς ἐποχὰς τοῦ μεγάλου κινδύνου, ὅταν ἡ ρόδα τοῦ χρόνου ἐπιταχύνει τὴν κίνησή της· ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ τέχνη ἀναπληρώνουν τὸ μῦθο ποὺ ἐξατμίζεται.

Ἄλλ' ἐκπέμπονται μακριὰ πρὸς τὰ μπρός, γιατί ἡ προσοχὴ τῶν συγχρόνων δὲν στρέφεται παρ' ἀργὰ μονάχα πρὸς αὐτούς.

Ἐνας λαὸς ποὺ ἀποκτᾷ συναίσθηση τοῦ κινδύνου δημιουργεῖ τὴ μεγαλοφυΐα.

Ὅταν τὸ ἔνστικτο τῆς γνώσης ἐνεργεῖ χωρὶς μέτρο κ' ἐπιλογὴ ἐπάνω σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴν ὕλη, εἶναι σημεῖο πὼς ἡ ζωὴ γέρας· ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας μήπως τὰ ἄτομα καταστοῦν χυδαῖα, γι' αὐτὸ προσπαθοῦν νὰ συγκεντρώσουν ἔντονα τὸ ἐνδιαφέρον τους ἐπάνω σ' ἀντικείμενα γνώσης, ἀδιάφορο ποιά· τὰ ὁμαδικὰ ἔνστικτα ἔχουν ἐξασθενήσει σὲ σημεῖο ποὺ νὰ μὴ μποροῦνε πιά νὰ χαλιναγωγῆσουν τὸ ἄτομο.

Ὁ Γερμανὸς μεταμόρφωσε ὅλες τὶς ἀνεπάρκειές τους μεταφέροντάς τες στὴ

σφαῖρα τῶν ἐπιστημῶν· ἡ πίστη, ἡ μετριοφροσύνη, ἡ μετριοπάθεια, ἡ ἐπιμέλεια, ἡ σαφήνεια, ἡ κλίση πρὸς τὴν εὐρυθμία, εἶναι ἀρετὲς οἰκογενειακές· ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψη μορφῆς, ἡ ἀπουσία ζωηράδας στὴ ζωὴ, ἡ εὐτέλεια· ἡ ἀμετρη ἀνάγκη τοῦ γιὰ τὴ γνώση προέρχεται ἀπὸ τὴν πενιχρὴ ζωτικότητα τοῦ· χωρὶς αὐτὸ τὸ ἔνστικτο, θὰ ἦταν εὐτέλης καὶ κακός· καὶ δὲν εἶναι συχνά παρὰ τὸ ἔνστικτο τοῦτο.

Τώρα ὁμοῦ μᾶς δίνεται μιὰ ἀνώτερη μορφή ζωῆς μὲ τὴν τέχνη γιὰ βάθος· ἡ πρώτη συνέπειά της εἶναι ἐπίσης ὅτι τὸ ἔνστικτο τῆς γνώσης ἐκδηλώνει μιὰν ἀσθηρότερη ροπή· παίρνει τὴ μορφή τῆς φιλοσοφίας.

Μόλις μιὰ αἰσθητικὴ ροπή κυβερνήσῃ τὸ ἔνστικτο τῆς γνώσης, τὸ ὄρατο ἐκδηλώνει καὶ πάλι τὴ δύναμή του.

Νὰ γνωρίζουμε νὰ συγκρατοῦμε καὶ νὰ σταθεροποιοῦμε ὅ,τι εἶναι ὑπέροχο!

Γιὰ ν' ἀντισταθοῦμε στὸ «εἰκονικὸ» ὕψος στὴν ἱστορία καὶ στὸν κατακλυσμὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, χρειάζονται καταπληκτικὲς καλλιτεχνικὲς δυνάμεις.

Ποῖο εἶναι τὸ καθῆκον τοῦ φιλοσόφου; Ἀνάμεσα στὸν κυκεῶνα ποὺ βράζει γύρω του, νὰ θέτῃ ἐνεργητικὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς καὶ γενικὰ τὰ αἰώνια προβλήματα.

Ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ διακρίνει ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖο κι' ὁ καλλιτέχνης ὀφείλει νὰ τὸ πραγματοποιεῖ. Ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ νοιώθει ζωηρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸν κοινὸ πόνον· γι' αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες φιλόσοφοι ἐκφράζουν ὁ καθεὶς τῶν μιὰν ἰδιαίτερη ἀγωνία· αὐτοῦ μέσα, σ' αὐτὸ τὸ χάσμα, εἰσάγει ὁ καθεὶς τὸ σύστημά του. Χτίζει τὸ σύμπαν τοῦ μέσα σ' αὐτὴ τὴ ρωγμῇ.

Νὰ σημειωθῇ καλὰ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐπίδρασης τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπίδρασης τῆς ἐπιστήμης· ἐπίσης ἡ διαφορετικὴ τους καταγωγὴ.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ καταστρέψουμε τὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ νὰ τῆς κυριαρχήσουμε. Πραγματικά, σ' ὅλους τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς μεθόδους της εἶναι συνδεδεμένη μὲ φιλοσοφικὲς δοξασίες, ἀλλὰ τὸ ξεχνάει εὐκολα. Ἐξ ἄλλου, ἡ κυριαρχοῦσα φιλοσοφία πρέπει νὰ διαφωτᾶται ὡς εἰς σημεῖο ἡ ἐπιστήμη ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀναπτυχθῇ· στὴ φιλοσοφία ἐναπόκειται νὰ καθορίσῃ τὶς ἀξίες.

Ἄν θὰ κατορθώσουμε κάποτε νὰ πραγματοποιήσουμε ἓναν πολιτισμὸ, θὰ χρειαστοῦν καταπληκτικὲς ἐνεργεῖες τέχνης γιὰ νὰ θραύσουμε τὸ ἀποχαλινωμένον ἔνστικτο τῆς γνώσης, γιὰ νὰ ξαναφτιάξουμε μιὰν ἐνότητα. Ἡ ὑπέρτατη ἀξιοπρέπεια τοῦ φιλοσόφου φανερώνεται στὸ ὅτι χαλιναγωγεῖ

τά ξεστρατίσματα τοῦ ἐνοστίκτου τῆς γνώσης, τὸ δαμαζει, τὸ ξαναφέρειν στὴν ἐνότητο.

Ἔτσι πρέπει ν' ἀντιληφθοῦμε τοὺς ἀρχαιότερους Ἑλληνες φιλοσόφους δαμάσαν τὸ ἐνοστίκτο τῆς γνώσης. Πῶς γίνεται κατόπιν ὁ Σωκράτης νὰ τοὺς ἔχει σιγά-σιγά ξεφύγει; Πρῶτα-πρῶτα, βλέπουμε στὸν Σωκράτη καὶ στὴ σχολή του τὴν ἴδια τάση. Ἄν θέλουμε νὰ χαλιναγωγήσουμε τὸ ἐνοστίκτο αὐτό, τοῦτο γίνεται γιὰ χάρη τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀτόμου. Εἶναι μιὰ φάση τελευταία καὶ ταπεινή. Πρὶν, δὲν ἐπρόκειτο γιὰ άτομα, ἀλλὰ γιὰ Ἑλληνες.

Μετὰ τὸν Σωκράτη, ἡ ἰδέα τῆς ὁμαδικῆς σωτηρίας γάθηκε χωρὶς ἐπιστροφή ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἀτομιστικὴ ἠθικὴ ποὺ ζητεῖ νὰ σώσῃ τὰ άτομα.

Οἱ παλαιοὶ μεγάλοι φιλόσοφοι ὀλοκληρώνονται στὴν ὁμαδικὴ ζωὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ· μετὰ τὸν Σωκράτη δημιουργοῦνται αἰρέσεις. Σιγά-σιγά ἡ φιλοσοφία ἀμολαεὶ τὰ γκέμια στὴν ἐπιστήμη.

Στὸν Μεσαίωνα ἡ θρησκεία ἀδράχνει πάλι τὰ γκέμια τῆς ἐπιστήμης. Οἱ μέρες οἱ δικές μας εἶναι μιὰ ἐποχὴ ἐπικίνδυνης χειραφέτησης.

Τὸ γενικὸ συμφέρον ἀπαιτεῖ πάλι μιὰν ἐξουσία ποὺ νὰ δαμάζει τὴ γνώση, ποὺ νὰ τὴν ὀψώνει, δηλαδὴ καὶ νὰ τὴ συγκεντρώνει.

Ἀξιοθαύμαστη ἐνότητα τοῦ Βάγνερ καὶ τοῦ Σοπενάουερ! Ξεκινᾶν ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐνοστίκτο. Σ' αὐτοὺς οἱ βασικὲς ἀρετὲς τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος προετοιμαζοῦνται γιὰ τὴ μάχη ὅπως στοὺς Ἑλληνες.

Ἐπιστροφή τῆς προμελέτης.

Ἔργο μου: νὰ συλλάβω τὴν ἐσωτερικὴ συνοχὴ καὶ τὴν ἀναγκαιότητα κάθε ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ μέσα τῆς ἀμυνας καὶ τῆς θεραπείας ἐνὸς πολιτισμοῦ στίς σχέσεις του μὲ τὸ ἐθνικὸ πνεῦμα. Ἡ συνέπεια κάθε καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος εἶν' ἕνας πολιτισμὸς· ὅμως συχνὰ συμβαίνει ἀντίπαλες ροπὲς νὰ ἐμποδίζουν τὸ ἔργο τῆς τέχνης ἀπὸ τοῦ νὰ φτάσῃ στὴν τελικὴ αὐτὴ συμφωνία.

Ἡ φιλοσοφία ὀφείλει νὰ συντηρήσῃ ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες τὴν πνευματικὴ κορυφογραμμὴ καὶ τὴν αἰώνια γονιμότητα τοῦ κάθε μεγάλου.

Γιὰ τὴν ἐπιστήμη τίποτα δὲν εἶναι μεγάλο μήτε μικρὸ — ἀλλὰ γιὰ τὴ φιλοσοφία! Σ' αὐτὴ τὴν ἀναλογία μετράμε τὴν ἀξία τῆς ἐπιστήμης.

Συντήρηση τοῦ ὑπερόχου.

Στὴν ἐποχὴ μας τί καταπληκτικὴ ἔλλειψη βιβλίων ποὺ ν' ἀποπνέουν ἥρωικὴ δύναμη! Κι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν Πλούταρχο δὲν τὸν διαβάζουν πιά.

Ὁ Κάντ λέει στὸ δεύτερο πρόλογο τῆς

«Κριτικῆς τοῦ ἀδολου λογισμοῦ»: «Ἀναγκάστηκα νὰ καταργήσω τὴ γνώση γιὰ νὰ κάνω θέση στὴν πίστη· ὁ μεταφυσικὸς δογματισμὸς, δηλαδὴ ἡ πρόληψη πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ προσδεύσῃ στὴ μεταφυσικὴ χωρὶς νὰ κάνῃ τὴν κριτικὴ τοῦ ἀδολου λογισμοῦ, εἶναι ἡ ἀληθινὴ πηγὴ κάθε ἀπιστίας, κάθε ἐπανάστασης κατὰ τῆς ἠθικῆς, ἀπιστίας ἐκτάκτως δογματικῆς ὅποτεδῆποτε». Σημαντικώτατο. Σ' αὐτὸ τὸν ἔσπρωξε μιὰ ἀνάγκη πολιτισμοῦ.

Παράδοξη ἀντινομία: ἡ γνώση καὶ ἡ πίστη. Τί θὰ σκέπτονταν γι' αὐτὸ οἱ Ἑλληνες; Ὁ Κάντ δὲν γνωρίζει ἄλλῃ ἀντινομία! Ἐμεῖς ὅμως!

Ὅτι πορῶθεὶ τὸν Κάντ, εἶναι ὁ κίνδυνος ποὺ διατρέχει ὁ πολιτισμὸς. Θέλει νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὴ γνώση ὠρισμένη περιοχὴ αὐτοῦ τοποθετεῖ τίς ρίζες παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει ὑψηλότερο καὶ βαθύτερο: τῆς τέχνης καὶ τῆς ἠθικῆς — Σοπενάουερ.

Ἐξ ἄλλου συγκεντρώνει ὅ,τι εἶναι ἀξιο νὰ γνωσθῇ γιὰ ὄλους τοὺς αἰῶνες — τὴν πρακτικὴ σοφία τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητας (ἀποψη τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν, τῶν λαϊκῶν φιλοσόφων τῆς Ἑλλάδας).

Ἀναλύει τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως αὐτῆς καὶ δείχνει ὡς ποῖο σημεῖο ἡ ἴδια ἡ χριστιανικὴ πίστη ἀρκεῖ στὴ βαθύτερη ἀπ' ὅλες τίς ἀνάγκες: στὴν ἀνάγκη τοῦ νὰ γνωρίσουμε τὴν ἀξία τῆς ὑπαρξῆς.

Πᾶλη τῆς γνώσης ἐνάντια στὴ γνώση.

Ὁ ἴδιος ὁ Σοπενάουερ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ στίς ἀσυναίσθητες μορφὲς τῆς σκέψης καὶ τῆς γνώσης.

Τὸ δάμασμα τοῦ ἐνοστίκτου τῆς γνώσης — εἶναι πρὸς ὄφελος μιᾶς θρησκείας ἢ ἐνὸς αἰσθητικοῦ πολιτισμοῦ; — αὐτὸ θὰ τὸ ἰδοῦμε· ἐγὼ κλίνω πρὸς τὴ δεύτερη γνώμη...

Στοὺς Ἑλληνες ἡ γνώση κυριαρχεῖται πρὸς ὄφελος ἐνὸς αἰσθητικοῦ πολιτισμοῦ (κοί ἴσως μιᾶς θρησκείας)· θέλουνε νὰ ἐμποδίσουνε μιὸν ἀποχαλινωμένην χειραφέτησιν· θὰ ξαναβάλουμε κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τὸ ἀποχαλινωμένο αὐτὸ ἐνοστίκτο.

Ὁ φιλόσοφος τῆς τραγικῆς γνώσης δαμάζει τὸ ἐνοστίκτο τῆς ἀποχαλινωμένης γνώσης, ἀλλ' αὐτὸ δὲ γίνεται χάρη σὲ μιὰ νέα μεταφυσικὴ. Δὲ θέτει μιὰ νέα πίστη. Νοιώθει πῶς τὸ ἔδαφος ποὺ ὑποκλέπτεται ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ εἶναι ἕνα ἔδαφος τραγικόν· ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἱκανοποιηθῇ ἀπὸ τὴν παρδαλὴ δίνη τῶν ἐπιστημῶν. Ἀγωνίζεται νὰ οἰκοδομήσῃ μιὰ νέα ζωὴ· ἀποδίδει στὴν τέχνη τὸ δικαιώματά της.

Ὁ φιλόσοφος τῆς ἀπεγνωσμένης γνώσης θὰ ριχτῇ ὀλόψυχα στὴν ἐπιστήμη· θέλει νὰ μάθῃ μὲ κάθε θυσία.

Γιὰ τὸν τραγικὸ φιλόσοφο, ὅ,τι συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς ὑπαρξῆς εἶναι τὸ ὅτι ἡ μεταφυσικὴ ἀλήθεια δὲν ἐμφανίζεται παρὰ ὑπὸ ἀνθρωπομορφικὴ ὄψη. Δὲν εἶναι σκεπτικιστής.

Ἐδῶ πρόκειται νὰ δημιουργηθῇ μιὰ ἐν-

νοια· γιατί ὁ σκεπτικισμὸς δὲν εἶναι ὁ σκοπός. Τὸ ἔνστικτο τῆς γνώσης ποῦ φτάνει στὸ ὄριό του στρέφεται κατὰ τοῦ ἐαυτοῦ του γιὰ νὰ προχωρήσῃ στὴν *κριτική τῆς γνώσης*. Ἡ γνώση στὴν ὑπηρεσία τῆς καλύτερης ζωῆς. Πρέπει νὰ *θέλει* κανεὶς ὁ ἴδιος τὴν *αὐταπάτη* — αὐτὸ εἶναι τὸ τραγικόν.

Ἡ *ἐπιστήμη* δὲν μπορεῖ νὰ πειθαρχηθῇ παρὰ μὲ τὴν τέχνη. Πρόκειται γι' ἀξιολογήσεις σχετικές μὲ τὴν γνώση καὶ τὴν πολλαπλότητα τῶν γνώσεων. Ἔργο τεράστιο κι' ἀξιο τῆς τέχνης ποῦ θὰ τὸ πετύχει! Θὰ χρειαστῇ ν' ἀνανεώσῃ τὸ πᾶν κι' αὐτὴ *μόνη* νὰ *ξαναγεννήσῃ* τὴ ζωὴ! Γιὰ τί εἶναι ἱκανὴ ἡ τέχνη, οἱ Ἕλληνες μᾶς τὸ δείχνουν· χωρὶς αὐτούς, ἡ πίστη μας θὰ ἦταν χιμαιρική... Ἴσως ἀκόμη θὰ μπορούσε ἡ τέχνη νὰ δημιουργήσῃ μιὰ θρησκεία, νὰ γεννήσῃ ἕνα μῦθο. Ὅπως στοὺς Ἕλληνες.

Ἡ ἱστορία καὶ οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἦταν χρήσιμες γιὰ νὰ νικήσουμε τὸν Μεσαίωνα· ἡ γνώση ἐνάντια στὴν πίστη. Ὁρθώνουμε τώρα τὴν τέχνη ἐνάντια στὴ γνώση. Ἐπιστροφή στὴ ζωὴ! Σωφρονισμὸς τοῦ ἐνστίκτου τῆς γνώσης! Ἐνίσχυση τῶν ἠθικῶν καὶ αἰσθητικῶν ἐνστίκτων!

Διακρίνουμε σ' αὐτὸ τὴ *σωτηρία τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος*, ποῦ *διαν* αὐτὸ σωθῆ, θὰ *γενῆ* σωτήρας!

Ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μᾶς φανερώθηκε στὴ μουσική. Καταλαβαίνουμε τώρα γιατί οἱ Ἕλληνες ἐξάρτησαν τὸν πολιτισμὸ τους ἀπὸ τὴ μουσική.

Ἡ ποιητικὴ ἐλευθερία ποῦ εἶχαν οἱ Ἕλληνες μὲ τοὺς θεοὺς των.

Ἐμεῖς, ἀντίθετα, εἴμαστε πολὺ συνειθισμένοι νὰ ἀντιτάσσουμε τὸ ἀληθινὸ στὸ ψεύτικο στὴν ἱστορία. Εἶναι κωμικὸ τὸ ὅτι οἱ χριστιανικοὶ μῦθοι πρέπει νὰ εἶναι ὁπωσδήποτε *ἱστορικοί!*

Τὸ πρόβλημα τοῦ *πολιτισμοῦ* σπάνια ἔχει συλληφθῆ στὴν οὐσία του. Ὁ πολιτισμὸς δὲν ἔχει σκοπὸ τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν περισσότερη δυνατὴ *εὐτυχία* σ' ἕνα λαό, οὔτε τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη ὄλων τῶν χαρακτηρισμάτων του, ἀλλὰ μιὰν ὀρθὴ *ἀναλογία* στὸν πυρῆνα τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς. Ὁ σκοπὸς του ξεπερνᾷ τὴ γήινη εὐτυχία· σκοπὸς του εἶναι ἡ παραγωγή μεγάλων ἔργων.

Σ' ὄλα τὰ ἑλληνικὰ ἔνστικτα ἀνακαλύπτουμε μιὰ ἐνότητα ποῦ τὰ πειθαρχεῖ· ἄς τὴν ὀνομάσουμε ἑλληνικὴ *θέληση*. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἔνστικτα αὐτὰ τείνει νὰ ὑπάρξῃ μόνο ἀπεριόριστα. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι προσπάθησαν νὰ οἰκοδομήσουν τὸν κόσμον ξεκινώντας ἀπὸ τὰ ἔνστικτα αὐτὰ.

Ὁ *πολιτισμὸς* ἐνὸς λαοῦ ἐκδηλώνεται στὴν *πειθαρχημένη ἐνότητα τῶν ἐνστίκτων* τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· ἡ φιλοσοφία δαμάζει τὸ ἔνστικτο τῆς γνώσης, ἡ τέχνη δαμάζει τὸ ἔνστικτο τὸ

δημιουργικὸ μορφῶν καὶ τὴν ἔκσταση, ἡ *Ἀγάπη* δαμάζει τὸν *Ἔρωτα* κλπ.

Ἡ γνώση *ἀπομονώνει*· οἱ ἀρχαιότεροι φιλόσοφοι θεωροῦν ἀπομόνωση ὅ,τι ἀντιπροσωπεύει ἡ ἑλληνικὴ τέχνη στὸ σύνολό της.

Τὰ περιεχόμενα τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας συμπίπτουν· ἀλλὰ βλέπουμε τὴ φιλοσοφία νὰ χρησιμοποιεῖ *μεμονωμένα* μέρη τῆς τέχνης γιὰ νὰ *δαμάσῃ* τὸ *ἐνστικτο τῆς γνώσης*.

Οἱ Ἕλληνες, ἐφευρέτες, ταξιδιωτὲς κι' ἀποικιστὲς. Ξαίρουνε νὰ *μαθαίνουν*· καταπληκτικὴ εὐχέρεια ἀφομοίωσης. Ἡ ἐποχὴ μας ἄς φυλαχτῆ ἀπὸ τοῦ νὰ πιστέψῃ πῶς εἶναι τόσο ἀνώτερή τους μὲ τὴ ροπή πρὸς τὴ γνώση. Στοὺς Ἕλληνες ὄλα γίνονται *ζωή!* Σὲ μᾶς τὰ πάντα μένουν στὸ στάδιο τῆς *γνώσης*.

Ποιά ἡ σχέση μεταξὺ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης; Λίγα πράγματα ἔχουμε νὰ μάθουμε ἀπ' τὶς ἀμεσες σχέσεις των. Πρέπει νὰ διερωτηθοῦμε· κατὰ πόσο μιὰ τέτοια φιλοσοφία εἶναι τέχνη, ἔργο τέχνης; Τί θ' ἀπομείνῃ ἀπ' αὐτὴν ὅταν τὸ σύστημά της θάναί ἐπιστημονικὰ νεκρό; Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ *ὑπόλειμμα* θὰ δαμάσῃ τὸ ἔνστικτο τῆς γνώσης, αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ ἀξία της σὰν τέχνης. Γιατὶ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἀποψη κάθε σύστημα εἶναι μιὰ *αὐταπάτη*, μιὰ πλάνη ποῦ ξεγελᾷ τὴν ἀνάγκη τῆς γνώσης καὶ δὲν τὴν ἱκανοποιεῖ παρὰ πρόσκαιρα. Ἡ ἀξία τῆς φιλοσοφίας δὲν ἔγκειται, λοιπόν, στὴ σφαῖρα τῆς γνώσης, ἀλλὰ στὴ σφαῖρα τῆς *ζωῆς*· ἡ *θέληση* πρὸς τὸ *ζῆν* *χρησιμοποιεῖ* τὴ φιλοσοφία γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ ἕναν *τύπο ἀνώτερης ὑπαρξῆς*.

Δὲν εἶναι δυνατόν ἡ τέχνη καὶ ἡ φιλοσοφία νὰ ὀρθώνωνται κατὰ τῆς θέλησης· ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ εἶναι ἐπίσης στὴν ὑπηρεσία της. Ἀποκλειστικὴ κυριαρχία τῆς *θέλησης*. Μιὰ σχετικὴ νιρβάνα, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ λεπτὲς μορφὲς τῆς ὑπαρξῆς.

Ἡ ὁμορφιά, τὸ μεγαλεῖο μιᾶς οἰκοδόμησης τοῦ σύμπαντος (ἄλλως: μιᾶς φιλοσοφίας) ἀποφασίζει τώρα γιὰ τὴν ἀξία της. Τὴν κρίνουνε σὰν ἕνα *ἔργο τέχνης*. Ἡ μορφὴ της θὰ μεταβληθῆ ἀναντίρρητα. Ὁ αὐστηρὸς μαθηματικὸς ὀρισμὸς ὅπως τοῦ Σπινόζα, ποῦ προκαλοῦσε στὸν Γκαίτε μιὰ τόσο κατευναστικὴ ἐντύπωση, δὲ δικαιολογεῖται πιά παρὰ σὰν μέσο αἰσθητικῆς ἔκφρασης.

Μεγάλη περιπλοκή: ἡ φιλοσοφία εἶναι τέχνη ἢ ἐπιστήμη; Εἶναι μιὰ τέχνη στὶς προθέσεις καὶ στὰ προϊόντα της. Ἀλλὰ τὸ ἐκφραστικὸ της μέσο, ἡ ἔκθεση διὰ τῶν ἰδεῶν, τῆς εἶναι κοινὸ μὲ τὴν ἐπιστήμη. Εἶναι μιὰ μορφή τῆς *ποίησης*. Ἀδύνατο νὰ τὴν κατατάξουμε. Θὰ πρέπει νὰ ἐφεύρουμε καὶ νὰ χαρακτηρίσουμε μιὰ νέα κατηγορία.

Περιγραφή τοῦ φιλοσόφου γνωρίζει ἐφευρίσκοντας καὶ ἐφευρίσκει γνωρίζοντας.

Μπορεῖ νὰ μεγαλώσῃ, θέλω νὰ πῶ πῶς ἡ φιλοσοφία δὲν ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια πορεία μὲ τὶς ἄλλες ἐπιστῆμες, μολονότι μερικές περιοχές τῆς φιλοσοφίας περνᾶνε σιγά· σιγά στὰ χέρια τῆς ἐπιστῆμης.

Ὁ Ἡράκλειτος δὲν μπορεῖ νὰ γεράσῃ. Εἶναι μιὰ ποίηση ποὺ ξεφεύγει ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς πείρας, εἶναι ἡ προέκταση τοῦ μυθικοῦ ἐνστικτοῦ ἐκφράζεται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, οὐσιαστικῶς σὲ εἰκόνας. Ἡ μαθηματικὴ ἔκθεση δὲν ἀνήκει στὸ φιλοσοφικὸ δν.

Ἡ γνώση νικημένη ἀπὸ τὶς δημιουργικὲς δυνάμεις τοῦ μύθου.

Στενὴ συγγένεια τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἰδρυτῶν θρησκείας.

Παράδοξο πρόβλημα: ἡ βαθμιαία τριβὴ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Ἀνήκουστο στὴν ἐπιστῆμη ἢ στὴν τέχνη. Ἄλλ' ἀνάλογο στὶς θρησκείες, ἀξιωματικῶς καὶ χαρακτηριστικῶς.

Μοῦ χρειάζεται νὰ ξαίρω πῶς οἱ Ἕλληνες φιλοσοφῆσανε στὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς τέχνης τῶν. Οἱ σωκρατικὲς σχολές περιβάλλονται ἀπὸ ἕναν ὠκεανὸ ὁμορφιάς — ποῖο εἶναι τὸ ἴχνος τῆς ὁμορφιάς αὐτῆς σ' αὐτές; Ἐκαναν γιὰ τὴν τέχνη ἀνήκουστες δαπάνες. Οἱ Σωκρατικοὶ εἶναι οἱ ἐχθροὶ τῆς τέχνης ἢ οἱ θεωρητικοὶ τῆς.

Ἀντίθετα, ὅ,τι ζῆ στὸς προγενέστερους φιλοσόφους εἶναι ἕνα ἐνστικτο ἀνάλογο μ' ἐκεῖνο ποὺ δημιούργησε τὴν τραγωδίαν.

Ἐννοια τοῦ φιλοσόφου καὶ οἱ διάφοροι τύποι του.

Τί τὸ κοινὸ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν διαφόρων αὐτῶν τύπων;

Εἶναι τὸ προϊόν ἢ ὁ ἐχθρὸς τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ του.

Εἶναι ἐποπτικὸς (contemplatif) ὅπως ὁ πλαστικὸς καλλιτέχνης, ἀσυγκίνητος ὅπως ὁ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος, λογικοκρατικὸς ὅπως ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐπιστῆμης — προσπαθεῖ νὰ ἀπηχήσῃ μέσα του ὅλες τὶς συγχωρδίες τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐκφράσῃ στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον τὴ συμφωνία τούτη σὲ ἰδέες. Φουσκώνει ὡς τὶς διαστάσεις τοῦ μακρόκοσμου καὶ παραμένει ἕνας στοχαστικὸς παρατηρητῆς, ὅπως ὁ ὑποκριτῆς ἢ ὁ δραματικὸς συγγραφέας, ποὺ μεταμορφώνεται διατηρώντας τὴν εὐσυνείδητη πρόθεση νὰ προβληθῇ στὸν ἐξω κόσμον. Σ' αὐτὸ ἐπάνω ἡ ψυχρολουσία τῆς διαλεκτικῆς σκέψης.

Πρωτοτυπία τοῦ Πλάτωνα ἔνθουσιώδης τῆς διαλεκτικῆς, δηλαδὴ τῆς συνειδητῆς αὐτῆς ψυχραιμίας.

Ἡ σκοτεινὴ φιλοσοφία τοῦ Ἡράκλειτου ἔχει ἀξία τέχνης ἀνώτερη ἀπ' ὅλα τὰ θεωρήματα τοῦ Ἀριστοτέλη.

Τὸ νᾶναι κανεὶς ἀπόλυτα ἀληθινὸς — ἠρωικὴ καὶ μεγαλόπρεπη ἠδονὴ τοῦ ἀνθρώ-

που, στοὺς κόλπους μιᾶς ψευδολόγου φούσεως! Ἄλλὰ σχετικῶτα δυνατό! Ἴδου ἡ τραγικότητα! Εἶναι τὸ δραματικὸ πρόβλημα τοῦ Κάντ. Σήμερα ἡ τέχνη ἀποκτᾶ μιὰ ὀλότελα νέα ἀξιοπρέπεια. Ἀντίθετα, οἱ ἐπιστῆμες ξεπέσαν κατὰ ἕνα σκαλοπάτι.

Φιλαλήθεια τῆς τέχνης: αὐτὴ μόνη εἶναι τίμια τώρα. Ἐτσι, μὲ μιὰ πρωτάκουστη ἐπάνοδο, ξαναγυρίζομε στὴ φυσικὴ στάση (τῶν Ἑλλήνων). Ἀποδεικνύεται ἀδύνατο νὰ οἰκοδομήσομε ἕναν πολιτισμὸ πᾶνω στὴ γνώση.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἔχουν θεολογικὸ «κρέντο» εἶναι ὁ καθένας ἐλεύθερος νὰ προσθέτῃ σ' αὐτὸ καὶ νὰ πιστεύει ὅ,τι θέλει.

Καταπληκτικὸς ὄγκος τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης στοὺς Ἕλληνες (ποὺ εἶχε ὡς προέκτασή τῆς τὴ θεολογία στὴ διαδρομὴ τῶν αἰώνων).

Οἱ μεγάλες λογικὲς δυνάμεις ἐκδηλώνονται λόγου χάρι στὴ διάταξη τῶν διαφόρων σφαιρῶν τῆς λατρείας σὲ κάθε πόλη.

Οἱ Ὀρφικοὶ, μὴ πλαστικοὶ στὶς φαντασιώσεις των, συνορθεύουν μὲ τὴν ἀλληγορία.

Οἱ θεοὶ τῶν Στωικῶν δὲν ἐνδιαφέρονται παρά γιὰ ὅ,τι εἶναι μεγάλο, παραμελοῦν ὅ,τι εἶναι ἀσήμαντο καὶ μεμονωμένο.

Στὴ μυθολογία τους οἱ Ἕλληνες περιώρισαν τὴ φύση στὸν ἑλληνικὸ κόσμον. Δίνουν τὴν ἐντύπωση πῶς δὲ βλέπουν τὴ φύση παρά σὰ μιὰ μασκαράτα, μιὰ μεταμφίεση ἀνθρώπο-θεῶν. Σ' αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντίθετο ὄλων τῶν ρεαλιστῶν. Ἡ ἀντίθεση τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς φαινομενικότητας ἦτανε ριζωμένη μέσα τους. Οἱ μεταμορφώσεις εἶναι ἡ εἰδολογικὴ ἀλήθεια.

Ἠθικοὶ ἀνθρωπομορφισμοί:

Ἀναξίμανδρος: ἡ δικαιοσύνη.

Ἡράκλειτος: ὁ νόμος.

Ἐμπεδοκλῆς: ὁ ἔρωτας καὶ τὸ μῖσος [φιλία καὶ νεῖκος].

Λογικοὶ ἀνθρωπομορφισμοί:

Παρμενίδης: τὸ καθαρὸ δν.

Ἀναξαγόρας: ὁ Νοῦς.

Πυθαγόρας: τὰ πάντα ἀριθμὸς.

Ἡ παγκόσμια ἱστορία συντομεύεται εὐκολὰ ὅταν τὴ μετᾶμε σύμφωνα μὲ τὶς φιλοσοφικὲς γνώσεις παραμερίζοντας τὶς ἐποχὲς ποὺ ὑπῆρξαν ἐχθρικὲς σ' αὐτές. Διαπιστώνομε στοὺς Ἕλληνες μιὰ δραστηριότητα καὶ δημιουργικὴ δύναμη ἀσύγκριτη· γεμίζουν τὴ μακρότερη ἐποχὴ δημιουργήσαν ἀληθινὰ ὄλους τοὺς τύπους.

Ἀνακάλυψαν τὴ λογικὴ.

Δὲ μπορεῖ κανεὶς ν' ἀποδείξῃ πῶς ἡ ὑπαρξὴ ἔχει ἔννοια μεταφυσικὴ, ἠθικὴ ἢ αἰσθητικὴ.

Τὸ νὰ θεωροῦμε πῶς ἡ παγκόσμια τάξη, τὸ πιὸ ἐπίπονα καὶ πιὸ καθυστερημένα ἀποκτημένο ἀποτέλεσμα, ὕστερ' ἀπὸ τρομακτικὲς ἐξελίξεις, εἶναι ἡ οὐσία τοῦ σὺμπαντος — Ἡράκλειτος!

[X, σ. 109 - 145, ἀτάκτως.]

(Ἀκολουθεῖ)